

1. Rösträttens skiftande gränser i den svenska representativa demokratin

En introduktion

ANNIKA BERG & MARTIN ERICSSON

En fråga lika gammal som själva idén om demokrati, och långt äldre än något som vi idag skulle definiera som demokrati, är den om vilka människor som egentligen ska inkluderas i *demos*, det beslutsvärdiga folket. Vad är det för folk som ska utöva folkstyret?

Det här är också en fråga som levt kvar *efter* det som brukar benämnas det demokratiska genombrottet. Som en av de grundläggande demokratiska frågorna har den åter ställts på sin spets under de senaste åren, då antidemokratiska röster och rörelser gjort sig starka i sociala medier, på gator och torg och, ja, ända upp på regerings- och presidentnivå – även i länder som tidigare lyft fram själva som demokratiska föredömen.¹

I Sverige talar vi gärna om det demokratiska genombrott som skedde för hundra år sedan, i och med de reformer som under åren 1918–21 ledde fram till så kallad allmän och lika rösträtt, också för kvinnor. Men skrapar man lite på ytan inser man snart att det inte handlade om något fullständigt demokratiskt genombrott, inte ens om man håller sig till de rent formella bestämmelser som reglerade rätten att rösta i allmänna val. I själva verket levde en rad begränsningar kvar och fortsatte att villkora rösträtten utifrån kriterier som fullgjord värnplikt, myndighet, medborgarskap, ålder och ekonomiskt ”oberoende”. För straffade brottslingar tillkom särskilda hinder. Många människor hindrades också från att rösta

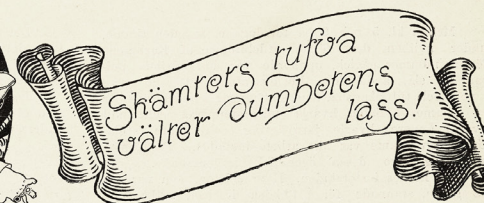
på grund av att deras traditionella livsstil eller uppkomna livsomständigheter gjorde det praktiskt omöjligt. Vissa av dessa formella och informella rösträttsbegränsningar har avskaffats under det sekel som gått sedan 1921. Andra lever kvar än idag.

Vårt syfte med denna antologi är att ta ett samlat grepp (om än utan anspråk på fullständighet) om den allmänna rösträtts historia i Sverige under de senaste hundra åren. Mycket har redan skrivits om kvinnors och arbetares kamp för rösträtt i Sverige runt sekelskiftet 1900, fram till och med det så kallade demokratiska genombrottet.² Så är också läget i många andra länder, inklusive de nordiska, vilket ger goda möjligheter till nationella jämförelser.³ Kvinnors fortsatta svårigheter att få verkligt inflytande i det nya demokratiska landskap som växte fram under mellankrigstiden har också behandlats av flera historiker.⁴

Vad gäller mer formella begränsningar har en grundlig undersökning av de rösträttsbegränsningar, eller så kallade streck, som infördes i och med rösträttsreformerna 1909 gjorts av historikern Ebba Berling Åselius i avhandlingen *Rösträtt med förhinder. Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920*.⁵ Berling Åselius undersökning slutar dock där vår börjar, 1921. Enskilda gruppers formella och informella rösträtts hinder, även efter 1921, har också varit föremål för undersökning. Bland annat har historikern Roddy Nilsson skrivit om straffångars möjlighet att delta i den svenska demokratin, med fokus på formella såväl som informella begränsningar, och historikern Åsa Karlsson Sjögren har undersökt i vilken mån kvinnor respektive män föll för de ekonomiska rösträttsstreck som hängde ihop med skatteskulder och fattigvård och vad detta kan säga om synen på medborgarskap i mellankrigstidens Sverige.⁶ Statsvetaren Ludvig Beckman har diskuterat en rad olika typer av begränsningar av den "allmänna" rösträtten (begränsningar med hänvisning till icke-medborgarskap, ålder, ådömda straff eller funktionshinder, eller som konsekvens av

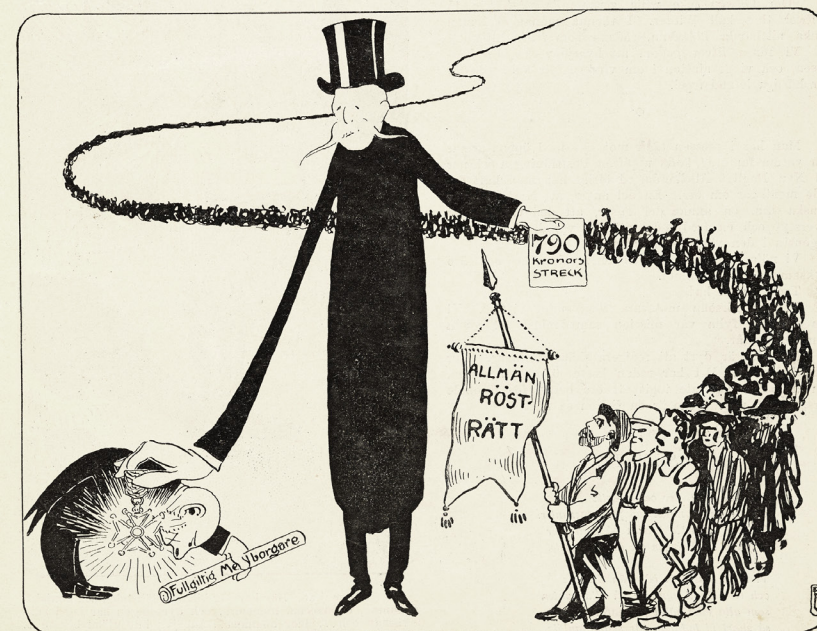
- Riksdagens andra kammare utsågs från och med mitten av 1860-talet genom direkta val, där varje väljare fick en röst. Dock gjorde krav på viss inkomst eller fastighetsägarande (också här talades om "streck") att endast en minoritet av de myndiga männen fick rösta.

Karbasen.

LÖRDAGEN DEN 5 OKTOBER 1901.

»Under många år har det varit min plikt att som konung leda detta lands öden, men jag hade icke förmått göra det, så vida jag icke varit stödd af ett folk, som af ålder sett i sina konungar icke allenast härskare, utan äfven vänner, i deras makt icke förtryckets, utan den väntligt hjälpsande handens.»

»Den väntligt hjälpsande handen» och den andra.

N:o 2.

10 ÖRE.

att helt enkelt inte vara född än), dock med ett mer filosofisk-normativt fokus på hållbarheten i principiella argument och utan att utreda de historiska begränsningarna i Sverige i någon större utsträckning.⁷ Internationellt finns också mer övergripande historiska studier, som Alexander Keyssars omfattande arbete om rätten att rösta i USA, från självständighetsförklaringen 1776 och framåt.⁸ För svensk del saknas dock ännu en större samlad genomgång av de olika formella och informella rösträttsbegränsningar som rätt i landet efter 1921, och därmed saknas även studier av vilka motiv och motiveringar som förenade de olika begränsningarna eller skiljde dem åt. Det är här denna bok kommer in i bilden.⁹

Hur allmän är den allmänna rösträtten?

Fyra utgångspunkter

Låt oss börja med att klargöra fyra utgångspunkter för vår undersökning.

För det första vill vi, liksom Beckman tidigare har gjort, påminna om att det inte finns någon universellt accepterad definition av allmän rösträtt.¹⁰ Det kan annars vara lätt att föreställa sig, eftersom uttrycket är så skenbart enkelt. Allmän rösträtt måste väl rimligtvis innebära att rösträtten är – ja, just ”allmän”? Men frågan är vilka innebörder som läggs i detta begrepp. Här kan vi med en historisk tillbakablick erinra oss Jean-Jacques Rousseaus teorier om den allmänvilja som borde styra det ideala samhället – men, också idealt i Rousseaus ögon, genom ett röstförfarande som implicit uteslöt kvinnor.¹¹ Samma paradox genomsyrade franska revolutionens deklaration om *Les droits de l’Homme et du Citoyen* ett kvartssekel senare. *L’Homme* och *le Citoyen* skulle och borde här, som bland andra den samtida Olympe de Gouges påpekade, kunna utläsas som människans och medborgarens rättigheter, i en mer universell bemärkelse som även inkluderade kvinnan och medborgarinnan. Konstitutionen borde med andra ord erkänna även kvinnor som aktiva, självständiga medborgare och som uttolkare av allmänviljan på samma villkor som män. Men den läsningen vann, som bekant, inte. Franska kvinnor definierades officiellt som ”passiva medborgare” och fick inte rätt att rösta förrän 1944.¹² I detta sammanhang kan det också vara viktigt att påminna

om att föreställningen om *mänskliga* rättigheter som något som självklart innefattar både individuella *politiska* rättigheter (inklusive rösträtt) och *civila* rättigheter oavsett klass, ras eller kön är av ganska sentida uppkomst, och tydligt stadgad först i FN-deklarationen 1948.¹³ Tittar vi lite närmare på vår egen samtids definitioner upptäcker vi snart att det inte heller idag råder full konsensus om innebörden av allmän rösträtt, varken i vetenskapliga sammanhang eller i politiska debatter.

För det andra måste en analys av den allmänna rösträtten som fenomen starta med observationen att varje modernt samhälle som kallar sig självt för demokratiskt, och som betraktas som demokratiskt av andra, i praktiken sätter gränser för vilka som får rösta eller inte. Det finns inte ett enda samhälle där rösträtten är allmän i den meningen att *alla* människor som vistas i landet får rösta. För all del finns rösträttsbegränsningar som regelmässigt ses som oförenliga med anspråk på att tillämpa allmän rösträtt. Till exempel skulle väldigt få idag gå med på att ett samhälle som nekar kvinnor rätten att rösta eller som utesluter människor från vallokalerna på grund av deras hudfärg, tillämpar allmän rösträtt (även om detta slags förbehåll varit möjliga historiskt). Åldersgränser för rösträtt finns däremot överallt. De allra flesta demokratier ger dessutom rösträtt på nationell nivå endast åt de invånare som juridiskt är medborgare i landet. Många stater inskränker också rösträtten för människor som anses mentalt oförmögna att delta i valen på grund av psykisk sjukdom eller kognitiva funktionsnedsättningar, samt för personer som dömts för vissa brott.¹⁴ Uppenbarligen kan allmän rösträtt än idag utformas på olika sätt och vara mer eller mindre ”allmän”.

Denna observation leder, för det tredje, vidare till ytterligare en utgångspunkt: att rösträttens gränser är ett resultat av historiska processer, sociala och politiska konflikter och ideologiska debatter, och att dessa är värda att utforska. Det är inte vår ambition att genom politisk-filosofiska argument försöka definiera en viss punkt eller ett visst idealtillstånd där rösträtten i ett samhälle kan sägas vara verkligt allmän. Än mindre är målet med boken att på ett normativt sätt identifiera hur rösträttens gränser *bör* dras, eller argumentera för hur moderna demokratier *bör* utforma sina rösträttsregler. Istället vill vi försöka nå ökad kunskap om den

allmänna rösträtten som samhällsfenomen genom att analysera de konkreta strider, debatter och argument som faktiskt har använts av – eller ägt rum mellan – det förflutnas aktörer. Här anknyter vi inte bara till tidigare historisk forskning, utan även till en historisk vändning inom den internationella demokratiforskningen, där målet är att studera *hur och med vilka argument* rösträttens gränser har förändrats och förskjutits, samt *vilka aktörer* som har deltagit i gränsdragningen.¹⁵

För det fjärde vill vi framhålla att vi skiljer analytiskt mellan företeelserna ”allmän rösträtt” och ”demokrati”. Som den franske historikern Pierre Rosanvallon påpekar är demokratin ett fenomen som genom sitt själva väsen, sin essens av pågående frihetsprojekt, är instabilt och öppet för förhandling, och därmed ”motsätter sig varje försök till entydig klassificering”.¹⁶ Men oavsett definition är demokrati ett vidare begrepp än allmän rösträtt. Demokratibegreppet har en väldigt mycket längre historia, där tanken på en mer radikalt inkluderande rösträtt sällan varit framträdande eller ens närvarande.¹⁷ Och rösträttens omfattning är fortfarande, enligt de sätt att se på demokrati som dominerar idag, bara ett av de kriterier som avgör i vilken grad ett samhälle är demokratiskt. Ytttrandefrihet och skydd mot förföljelser och övergrepp på grund av politiska åsikter är exempel på andra faktorer som brukar ses som minimikrav för en modern demokrati.¹⁸ Dessa andra aspekter av demokratin står dock inte i fokus för just denna bok.

Värt att påpeka i detta sammanhang är också att politiker som idag talar om demokrati som styrelseform nästan alltid syftar på *representativ demokrati*, alltså det system där vi med jämna mellanrum väljer parlamentariska företrädare som sedan fattar beslut åt oss. De retoriska kopplingarna mellan representativ demokrati och demokrati i allmänhet har blivit så starka att det ibland är lätt att glömma att samhällen, eller delar av samhället, kan organiseras också i andra demokratiska former.¹⁹ Direkt-demokrati tillämpas sällan på nationell nivå, men när vi röstar på beslutande möten i föreningslivet är det en form av direktdemokrati vi deltar i. Folkliga demonstrationer och andra slags protestaktioner visar på möjligheter att påverka styret i demokratiska samhällen genom utomparlamentariska medel. Sociala och politiska rörelser har dessutom ibland

försökt att organisera mer eller mindre autonoma zoner i samhället där deltagarna själva styr verksamheten: ockuperade hus, kollektivboenden och kooperativa företag är några exempel på sådana zoner som (med varierande framgång) kan sägas tillämpa olika former av demokrati – dock inte parlamentarisk, representativ demokrati.²⁰ Det är för övrigt inte heller säkert att alla grupper i en nationalstat har som högsta önskan att låta sig representeras av parlamentariska politiker på nationell nivå. En del grupper – däribland vissa ursprungsbefolkningar – kämpar till exempel för självbestämmande snarare än representation. Kamp för självbestämmande kan också ses som en sorts demokratikamp, men den har inte nödvändigtvis den allmänna rösträtten som främsta mål och uttrycksmedel.

Frågan om hur, mer exakt, demokratin som styrelseform ska förstås har alltså inte något givet svar. Men vår ambition är heller inte att lämna ett bidrag till den debatten. Vi lyfter upp exemplen för att understryka att vår studie av den allmänna rösträttens svenska historia under de senaste hundra åren inte är samma sak som en undersökning av den svenska demokratin (eller demokratiformernas) historia under samma tid. Allmän rösträtt ska ses som en av flera företeelser som tillsammans bygger upp den parlamentariska, representativa demokratin, vilken i sin tur ska ses som ett av flera tänkbara sätt att organisera mänskliga relationer i demokratiska former.

Varför ska människor få rösta?

Den allmänna rösträtten är alltså ett historiskt föränderligt begrepp och fenomen. Också de argument som har använts för att motivera, utöka eller inskränka människors rätt att delta i val har skiftat historiskt. Frågan om varför vissa människor ska ha rösträtt har besvarats på olika sätt av olika aktörer vid olika tider och i olika sammanhang.

En del av de argument som har använts i den svenska rösträttshistorien är, som följande kapitel kommer att utvisa, sådana som vi än idag känner väl igen. Andra har med tiden blivit ovanliga. Det kan dock redan här vara på sin plats att säga något om de vanligaste typerna av argument som har

använts historiskt för att inkludera, eller exkludera, människor i eller från *demos*. Flera av dessa kan också mobiliseras i dagens demokratiteoretiska diskussioner.

Till exempel resonerar många forskare än idag utifrån något som vi kan kalla för *påverkansprincipen*. Rösträtt i en politisk församling bör enligt denna princip i första hand tillkomma människor som påverkas av de beslut som fattas av församlingen. Det här är en princip som de flesta svenskar idag nog spontant skulle skriva under på. Visst bör vi väl ha rätt att påverka de politiska beslut som i sin tur påverkar oss? Men det resonemang som på ytan ser enkelt ut är i själva verket, som många forskare noterat, djupt komplicerat. Vad menar vi med påverkan? Menar vi att vi ska få rösta om vi *berörs* av besluten? Många människor i Sverige berörs ju av den handels- och tullpolitik som våra viktigaste internationella handelspartner har, och beslut i dessa länder får konsekvenser även för svensk ekonomi och svenska arbetstillfällen. Bör vi svenskar därmed få rätt att rösta i till exempel amerikanska eller tyska val? Eller menar vi snarare att vi ska få rösta om vi är *skyldiga att följa de lagar* som gäller i landet där vi lever? Lagens legitimitet i ett demokratiskt samhälle bör ju rimligtvis hänga samman med människors rätt att påverka samma lag. Men att dra den logiska konsekvensen av argumentet (i denna uttolkning) till sin spets skulle kunna innebära att även arbetskraftsinvandrare och flyktingar utan medborgarskap, ja till och med tillfälliga turister, skulle få rätt att rösta i Sverige. Även de är ju skyldiga att följa svenska lagar.²¹

Ett helt annat sätt att resonera utmynnar i vad som kan kallas för *medlemskapsprincipen*. Enligt denna princip är rösträtten en bekräftelse på att en människa är medlem av en viss gemenskap, exempelvis en nationell gemenskap. I nationalstaternas tidevarv, som vi har levt i under de senaste 200–300 åren, markeras tillhörigheten till en nation formellt genom juridiskt medborgarskap.²² Men även i den nationella medlemskapsprincipen finns flera potentiella innebörder. Ska medlemskapet baseras på en *etnisk* nationalitetsuppfattning, där endast den som ”tillhör” en viss kultur eller har en viss härstamning kan bli medborgare, medan andra exkluderas? Eller ska medlemskapet snarare tolkas utifrån en *civisk* idé om nationen, där människor med olika kulturbakgrund eller härstamning efter en tid

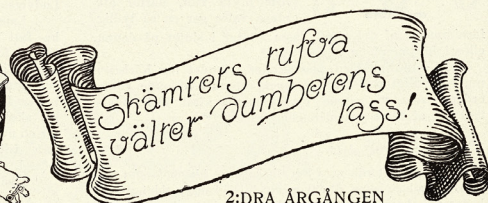
kan bli medborgare och därmed få rösta, så länge de ställer upp på vissa grundvärderingar och förpliktigar sig att följa landets lagar och lyda under dess författning?²³ Det här är frågor som alltmer ställts på sin spets i en tid av starkt ökad globalisering och transnationell migration.²⁴

Motsättningen mellan påverkans- och medlemskapsprinciperna är alltså knappast begränsad till abstrakta demokratiteoretiska diskussioner. Och den har även funnits med som en levande del i den svenska rösträttens historia, som Martin Ericsson visar i kapitel 7. Under den politiska striden om rösträtt i riksdagsval för utflyttade svenska medborgare (så kallade utlandssvenskar) respektive invandrare utan svenskt medborgarskap vid 1980-talets början var det just utifrån påverkans- och medlemskapsargument som debatten fördes.

Medlemskap i en nationell gemenskap har nästan alltid betraktats som ett nödvändigt villkor för att få rösta, åtminstone i nationella val. Däremot har det aldrig betraktats som tillräckligt. Tittar vi närmare på argument som använts för att motivera rösträttsutökningar och rösträttsbegränsningar *inom* nationella gemenskaper ser vi att många av dem kopplar till vissa andra, mer eller mindre explicita principer. Med inspiration från den amerikanske statsvetaren Richard S. Katz och andra väljer vi i boken att särskilt poängtera *kompetensprincipen*, *självständighetsprincipen* och *den kontributivistiska principen*.²⁵ Dessa principer har alla en lång historia men spelade också, som vi kommer att visa i antologin, på olika sätt viktiga roller i diskussionerna om den svenska rösträttens gränser efter 1921. Man kan också, som Fia Sundevall gör i sitt kapitel, argumentera för att *självförsörjningsprincipen* bör ses som en separat princip.

Kompetensprincipen innebär att man ställer krav på att en väljare måste besitta vissa kunskaper eller mentala förmågor, tillräckliga för att kunna göra ett informerat val. De mer eller mindre riggade läskunnighetsprov som väljare i den amerikanska södern var tvungna att genomgå efter slaveriets avskaffande och fram till 1960-talets medborgarrättsreformer åberopade sig på denna princip, även om proven i första hand var till för att hindra svarta medborgare från att rösta utan att behöva formulera exkluderingen explicit i vallagarna.²⁶ I Sverige har, så vitt vi känner till, den typen av skenargument inte förekommit. Men även här har kompe-

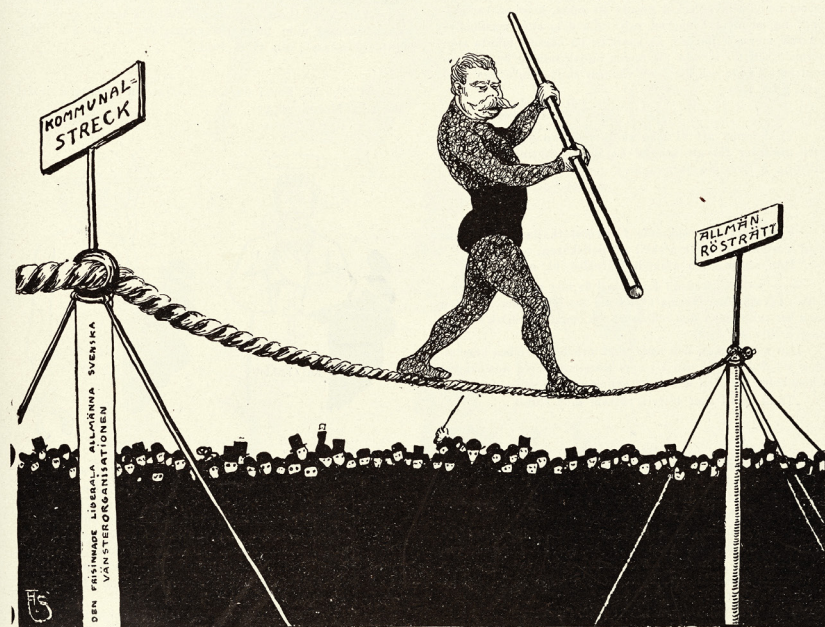
Karbasen.

2:DRÄ ÅRGÅNGEN

LÖRDAGEN DEN 1 MARS 1902.

Den f. d. liberalrösträttsvänliga, folkriktdagsradikala, demokratliberala, folkpartistiska rösträttspetitionerande, samlingspartistiska, dagsinkomsttecknande, på rösträttsfrågans grund bildade, liberala och frisinna landsvänsterorganisationens debut.

DEN LIBERALT FRISINNAD VÄNSTERHÖFDDINGENS MONOLOG: — Åt höger och vänster håller jag nog balansen, tack vare balanserstängen »Frisinne». Men nu är frågan: framåt eller bakåt? — Jag tror jag sätter mig, för att slippa löpa linan ut.

N:o 9.

Karbasens pristäflan. Se sidan 7.

10 ÖRE.

1. RÖSTRÄTTENS SKIFTANDE GRÄNSER · EN INTRODUKTION

tensargument använts på sätt som fått genomgripande konsekvenser för vissa grupper. Före 1921 motiverade konservativa politiker ofta de snäva rösträttsreglerna med kompetensargument. Det gjorde också många liberaler. Arbetare och kvinnor saknade den utbildning och den intellektuella kapacitet som behövdes för att orientera sig i politiken, kunde det heta. Kvinnorörelsen och arbetarrörelsen fick ägna många decennier åt att bemöta detta slags argument, men kunde också själva använda sig av kompetensargument för att visa att de med sina specifika kunskaper hade något viktigt att bidra med till demokratin. Inte heller försvann kompetensargumenten från den svenska rösträttsdebatten i och med att arbetare och kvinnor till slut erövrade rösträtten. Som Jonathan Josefsson och Bengt Sandin respektive Annika Berg visar i denna bok har kompetensargument fortsatt att spela en roll såväl i debatter om rösträttsålder som i fråga om människor som av olika anledningar blivit omyndigförklarade.

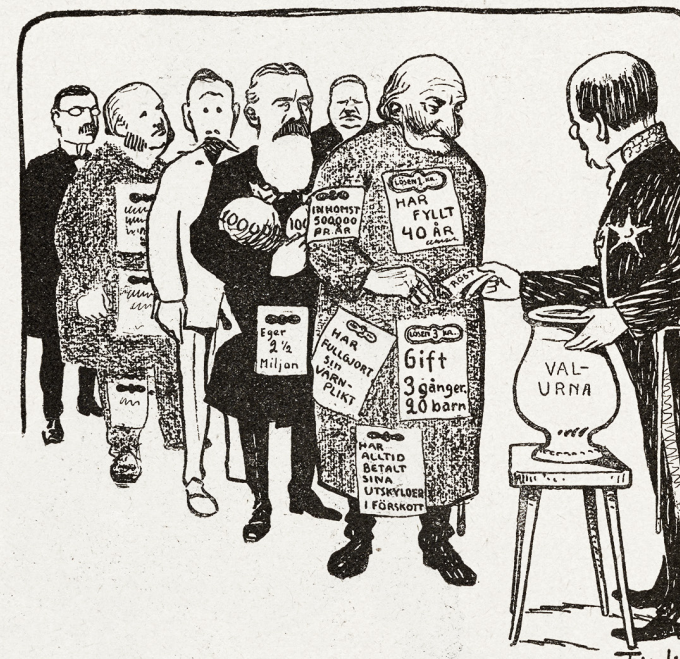
Att omyndigförklarade människor inte fick rösta var även, som Annika Berg visar i sitt kapitel om förmynderskapsstrecket, starkt avhängigt av självständighetsprincipen. Självständighetsprincipen bygger på uppfattningen att rätten att få delta i ett val villkoras av att den röst man avger verkligen är ens egen röst, alltså att beslutet att rösta på en viss kandidat eller ett visst parti är helt och hållet fattat av den röstande själv, oberoende av påtryckningar från andra. Argument i linje med denna princip har ofta använts historiskt, med konsekvensen att människor i utsatt social ställning gått miste om rösträtten. När Danmark i svallvågorna efter de stora europeiska revolutionerna 1848 införde en för sin tid tämligen långt utsträckt rösträtt för män undantogs uttryckligen tjänstefolk just med hänvisning till en självständighetsprincip. Tjänstefolk kunde utnyttjas som valboskap av sina husbönder på grund av den starka beroendeställning de stod i till dessa, gick resonemanget.²⁷ Som Fia Sundevall

◀ En hel del av arbetarrörelsens agitation kring sekelskiftet riktade sig, som här i den socialdemokratiska skämttidningen *Karbasen*, mot liberaler som tvekade att löpa linan ut i frågan om allmän rösträtt. De väntande massornas huvudbonader kan dock skvallra om att *Karbasens* redaktion främst var angelägen om att alla män skulle få rösträtt.

visar i den här boken kom självständighetsprincipen också att spela en viktig roll genom de ekonomiska rösträttsvillkor som levde kvar i den allmänna rösträttens samhälle. Stora grupper utestängdes genom dessa villkor från rösträtten, just på grund av det beroendeförhållande – till sociala myndigheter eller borgenärer – som de ansågs ha hamnat i genom fattigdom och konkurser.

Avslutningsvis har rösträttskriterier ofta baserats på det vi kallar för den kontributivistiska principen. Det innebär att rösträtt har tilldelats människor som makthavarna ansett bidra med något till det samhälle valet gällt, antingen genom att fullgöra vissa skyldigheter eller genom att helt enkelt betala in skatt. Skyldighetsargument har använts både för att motivera och kritisera rösträttsbegränsningar. Anders Ahlbäcks och Fia Sundevalls gemensamma kapitel i denna bok visar till exempel på hur fullgjord värnplikt ännu under en kort period efter 1921 utgjorde en förutsättning för att män skulle få rösta. Men samma värnplikt hade dessförinnan mobiliserats i strider för att utöka rösträtten, genom slagordet ”en man, en röst, ett gevär”. Det var orimligt, kunde rösträttsaktivister hävda, att värnpliktiga män skulle sakna rösträtt i det land de var skyldiga att försvara med sina liv om så krävdes.²⁸ Skattebetalningsargumentet knöps ofta till en syn på rösträtten som graderad och proportionell till inkomst och förmögenhet. Den kommunala politiken var starkt grundad i detta synsätt, vilket i praktiken gjort att städer och kommuner (och tidigare socknar) historiskt ibland har fungerat mer som aktiebolag än som politiska församlingar. Detta eftersom deras styre byggde på principen att den som betalar mest skatt också ska få mest att säga till om: högst utdelning på investerade medel, om man så vill. Principen ledde till att vissa kommuner och bruksorter på den svenska landsorten vid 1800-talets slut politiskt dominerades fullständigt av ett mycket litet antal välbeställda bönder, fabrikörer eller företagare. I extrema fall kunde en eller ett par individer ha fler röster i kommunfullmäktige än resten av bygdens röstberättigade befolkning tillsammans.²⁹ Detta slags rösträttsregler avskaffades helt i och med reformerna 1921. Men det betyder inte att kontributivistiska argument upphört att användas därefter, vilket till exempel debatten om utlandssvenskars rösträtt kan exemplifiera.³⁰

OM REGERINGSFÖRSLAGET GINGE IGENOM.

VALFÖRRÄTTAREN: — Ja, så bör en valman se ut. Var så god, här äro två röstsedlar!

▲ I början av 1900-talet rådde i Sverige politisk enighet om att valsystemet måste reformeras. Högern ställde dock krav på ett antal rösträttsbegränsningar som motkraft till mer radikala förändringar. Ur *Karbasen* 1901.

Slutligen kan våra studier visa hur avskaffandet av rösträttsbegränsningar i vissa fall hade mycket lite med principargument att göra. Såväl avskaffandet av formella rösträttshinder för straffade på 1930-talet som beslutet att ge kommunal rösträtt åt invandrade icke-medborgare på 1970-talet drevs framförallt av föreställningar om samhällsnytta. I diskus-

sionerna här talades det sällan om individers politiska rättigheter. Motiven handlade istället främst om integration och inkludering, med målet att skapa välanpassade och produktiva samhällsmedlemmar.

Rösträttsbegränsningarna före 1921

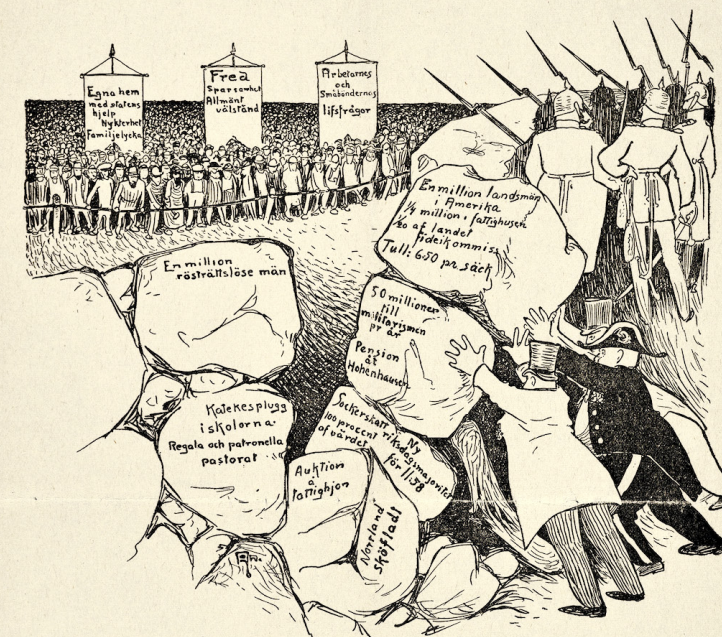
En undersökning av rösträtts förändringar efter 1921 måste grundas i en förståelse för vad som hände under reformåren 1918–21. Att sätta dessa reformer i sitt rätta sammanhang kräver i sin tur att vi förstår hur rösträttsreglerna såg ut tidigare. En rimlig utgångspunkt för en kontextualiserande tillbakablick är 1860-talet. Under detta decennium genomfördes nämligen en serie beslut som tillsammans lade grunden, administrativt och politiskt, till de parlamentariska församlingar som rösträttskampen därefter har gällt. År 1862 ersattes de socknar som sedan medeltiden skött såväl kyrkliga som världsliga ärenden med dels kyrkliga församlingar, dels kommuner som tog över de icke-religiösa, lokala frågorna. Samma år infördes landstingen som en helt ny, regional, politisk nivå, och tre år senare (1865), avskaffades ständsriksdagen. Istället infördes en ny sorts riksdag med två kammare. Låt oss därför börja med att gå igenom vilka grupper som gavs inflytande på tvåkammarriksdagen, för att därefter diskutera vad 1921 års reformer innebar.

När den svenska ständsriksdagen till slut avskaffade sig själv var det efter decennier av hårda debatter och politiska och sociala strider. Många representanter för prästerskapet och adeln kämpade emot in i det sista. År 1865 gick emellertid det gamla, korporativa systemet, där riksdagen utgjordes av de fyra stånden adel, präster, borgare och bönder, slutligen i graven. Den nya riksdagen bestod istället av två kammare, vars ledamöter inte längre valdes av korporationer. Istället infördes en personlighetsprincip: väljarna röstade individuellt på kandidater som representerade valkretsar istället för stånd.

- Det sena 1800-talets framväxande arbetarrörelse mobiliserade sig för allmän rösträtt och ett avskaffande av de ekonomiska begränsningarna med hjälp av bland annat masspetitioner.

Ströblad för folket. Nr 15.

Bort med strecket!

**Svenska folket kan icke längre åtnöjas med sin
rättslösa ställning, utan att göra sig själft ärelöst.**

**Fyll din plikt mot dig själf, de dina och ditt land. Påteckna
rösträttspetitionen. Gör det ofördröjligen!**

**Lästorna skola vara insända senast den 31 Oktober till
Sverges Rösträttsföreningars Expedition,
Humlegårdsgatan 16, Stockholm.**

Listor och ströblad kunna när som helst rekvireras från samma ställe.

Uppsätt detta ströblad å väggar inom- och utomhus, där mycket folk passerar eller samlas.

Eskilstuna, Eskilstuna-Kurirens tr.-aktieb., 1898.

Den nya tvåkammarriksdagen innebar en social seger för den medelklass av företagare, välbeställda bönder, läkare, advokater och liknande som hade växt i omfång sedan seklets början, och ändå saknat representation i ständsriksdagen. Men innebar tvåkammarsystemet en demokratisering i den meningen att rösträtten utökades till en större del av den svenska befolkningen? Nej, det kan man knappast säga. Visserligen lades grunden för den typ av val som förekommer än idag, det vill säga val enligt personlighetsprincipen. Men det var fortfarande endast en mycket blygsam andel av den myndiga befolkningen som fick vara med och utse den nya riksdagens ledamöter, och representationen i *första kammaren* byggde liksom den i kommunerna på principen att de som "bidragit" med mer skatt och egendom också skulle få ett större inflytande.

Riksdagens första kammare utsågs nämligen genom att de nyligen inrättade landstingen valde ledamöterna. Landstingen i sin tur utsågs genom elektorater som valdes av kommunerna. Det här innebar att den kommunala rösträtten också blev en indirekt rösträtt till första kammaren. Men den kommunala rösträtten var både begränsad och ytterst ojämlig. Dessutom var valbarhetskraven till första kammaren synnerligen stränga, vilket gjorde att det i praktiken nästan endast var välbeställda godsägare och högre ämbetsmän som kunde sitta som ledamöter i första kammaren. Det här gjorde första kammaren till en konservativ bastion, som gång på gång kunde bromsa krav på nya röstretsreformer. Riksdagens *andra kammare* utsågs genom direkta val där alla väljare hade en röst. Dock var det inte många som fick rösta. Rösträtten var förbehållen myndiga män och förutsatte antingen en årsinkomst på 800 kronor eller ägande av fastighet taxerad till minst 1000 kronor. Det var stora pengar, även om inflation och löneökningar under årens lopp gjorde att fler personer lyckades klättra över gränserna. Från början var det endast 21–22 procent av den myndiga manliga befolkningen som fick vara med och utse andra kammarens ledamöter. Reglerna hade också till resultat att kammaren kom att domineras av självägande bönder, som ju ägde fastigheter.³¹ Balansen mellan stad och land ändrades dock en del med åren. Under 1890-talet låg andelen myndiga män som fick rösta ganska stabilt runt 25 procent för både landsbygd och städer. År 1908 hade andelen

röstberättigade myndiga män i städerna ökat till nästan 44,8 procent, men bara till 31,5 procent på landsbygden.³²

Vissa steg mot en mer allmän rösträtt togs redan innan 1921. Åren 1907–09 genomförde den konservativa regeringen under statsminister Arvid Lindman rösträtt till andra kammaren för män som fyllt 24 år, gjort värnplikt och betalat sina skatter i valen. Valen till andra kammaren blev också proportionella, det vill säga att mandatens fördelades i relation till antalet personliga röster på olika partier. Ibland talades det redan här om "allmän" rösträtt, men reformerna utestängde fortfarande kvinnor och den kvinnliga rösträttsrörelsen såg dem som helt otillräckliga.³³ Det gjorde även arbetarrörelsen.³⁴ En anledning till detta var att utvidgningen, som i princip avskaffade det gamla "strecket", var försedd med flera betydelsefulla förbehåll. Också dessa kom att kallas röstretsstreck, och innebar att personer som i grunden var röstberättigade ändå blev uteslutna genom specialbestämmelser. Alla som var försatta i konkurs eller som stod under förmynderskap gick helt miste om sin rösträtt, liksom personer som mottog fattigvårdsunderstöd, som inte kunnat betala alla sina skatter eller som av någon anledning inte gjort sin värnplikt. Till följd av äldre bestämmelser uteslöts även personer som dömts för vissa straff.³⁵

Det fanns, som framgått, ett samband mellan rösträtten till riksdagen och den kommunala rösträtten på så sätt att det indirekt, via elektorsystemet och landstingen, var de kommunalt röstberättigade som utsåg ledamöterna av första kammaren. Men rösträtten på kommunal nivå var utformad på ett annorlunda sätt än den på statlig nivå, vilket hänger ihop med att de kommunala politiska strukturerna växt fram på ett helt annat sätt än de statliga. Det här var för övrigt en skillnad som underströks redan på 1800-talet, då rösträtten till riksdagens andra kammare ofta benämndes som "politisk rösträtt" medan den kommunala rösträtten kallades för just "kommunal". Den kommunala nivån ansågs alltså inte vara politisk på samma sätt som den statliga.³⁶

Bakgrunden var att kommunerna hade utvecklats genom den lokala landsbygdsbefolkningens behov av att organisera sina egna, gemensamma angelägenheter – även om socknarna eller kommunerna under århundradenas lopp tilldelats många nya uppgifter av den allt starkare svenska

statsmakten. Men det kontributivistiskt motiverade sättet att fördela rösträtten gjorde att det särskilt under 1800-talet, med stark folkökning och tilltagande proletarisering av den fattiga och egendomslösa landsbygdsbefolkningen, blev så att kommunerna (som då var betydligt fler och mindre än idag) kom att helt domineras av välbeställda egendomsägare. De kämpade ofta med näbbar och klor för att hålla fattigvårdskostnaderna nere och på så sätt förhindra ökning av kommunalskatten.³⁷

Den kommunala rösträtten var i vissa avseenden mer inkluderande än den statliga. Att rösträtt gavs till varje myndig person som betalade kommunal skatt gjorde att även myndiga kvinnor (det vill säga vid den här tiden ogifta kvinnor och änkor, eftersom gifta kvinnor stod under sin mans förmynderskap) i vissa fall kunde rösta kommunalt. Ett litet antal kvinnor kunde därmed, genom sin kommunala rösträtt, indirekt påverka valet av ledamöter också till riksdagens första kammare.³⁸ Även omyndiga och omyndigförklarade personer kunde ha rösträtt i kommunerna, om än via sina förmyndare, i den mån de var fastighetsägare.³⁹ Däremot var rösträtten inte alls lika på det sätt som den statliga ändå blev med tiden, alltså på så sätt att varje väljare hade en röst. Ju mer skatt en väljare betalade, desto fler röster fick han (eller hon) på kommunalstämmen, kommunens beslutande organ. Från och med införandet av kommunallagarna på 1860-talet kunde riktigt rika väljare ha tusentals röster, vilket i vissa bruksorter eller godssocknar ledde till att kommunala beslut kunde dikteras av en enskild person eller en företagsledning, eftersom också ekonomiska bolag gavs rösträtt om de betalade kommunal skatt.⁴⁰ Genom de partiella rösträttsreformer som genomfördes 1907–09, av den konservativa regeringen under hårt tryck från liberaler och socialdemokrater, begränsades antalet röster per person till maximalt 40. Det var en liten rörelse i riktning mot ökad jämlikhet, men långt ifrån rösträtts- och arbetarrörelsens visioner om lika rösträtt för alla väljare.

Rösträttsreformen 1921

Ständsriksdagens avskaffande innebar alltså ett skifte från korporativa val till val enligt personlighetsprincipen (åtminstone om man ser till andra

kammaren), men inte i någon avsevärd grad en demokratisering av det svenska samhället. Kampen för ett mer demokratiskt valsystem, med krav på utökad och till slut också allmän och lika rösträtt, tog emellertid fart från 1880-talet och framåt. Under flera decennier runt sekelskiftet 1900 blev rösträtten den allt överskuggande, enskilt viktigaste politiska stridsfrågan i Sverige.

Kampen för rösträtt drevs främst genom tre olika slags kollektiva aktörer. För det första genom radikala liberaler. Deras reformansträngningar ledde bland annat till bildandet av Sveriges allmänna rösträttsförbund 1890. För det andra genom de kvinnor som kämpade för kvinnlig rösträtt. Redan under 1880-talet lades de första motionerna om kvinnlig rösträtt fram i riksdagen, men riktig fart tog opinionsarbetet först i och med bildandet av Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt 1903.⁴¹ För det tredje drevs kravet på allmän rösträtt mycket aktivt av den socialistiska arbetarrörelse vars organisering ledde till bildandet av Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1889 och till sammanslutningen av olika fackförbund i Landsorganisationen (LO) 1898. Sveriges första landsomfattande strejk, 1902 års storstrejk, gällde just kravet på allmän rösträtt.⁴²

Länge skedde rösträttskampen i hård motvind. Reformförslagen strandade inte minst på grund av motståndet i riksdagens konservativa första kammare. Den förändring som drevs fram genom regeringen Lindmans reformer 1907–09 var, som redan nämnts, tämligen marginell i förhållande till rösträttsrörelsens högt ställda krav. Den stora förändringen skulle dröja ända till slutet av första världskriget, då det konservativa motståndet mot en rösträttsreform slutligen kunde brytas under det upplevda hotet från den revolutionära våg som svepte över Europa.

År 1917 genomfördes de båda ryska revolutionerna. Först kom vårens revolution som sopade undan tsarmakten, sedan kom höstens revolution där bolsjevikerna grep makten. Året efter kapitulerade Tyskland och Österrike-Ungern i kriget, den tyska kejsarmakten störtades och en parlamentarisk demokrati utropades i Tyskland, dock först efter blodiga inbördesstrider och konservativa såväl som kommunistiska kupp försök. Även i Sverige var det oroligt. Världskriget hade orsakat livsmedelsbrist, och våren 1917 skakades landet av hungerdemonstrationer och upplopp

◀ Övre bilden: Manliga väljare köar utanför en vallokal på Drottningtorget i Göteborg 1914. ▶ Nedre bilden: Vallokal i Slöjdföreningens skola, Göteborg 1914.

▶ Många olika "kvinnotyper" släpptes, som *Dagens Nyheter* konstaterade i en skämtsam bildkommentar, för första gången fram till valurnorna i andrakamarsvalet i september 1921. Andra "typer" fick alltså vänta.

där människor själva beslagtog spannmål och potatis från livsmedels-handlare. Samtidigt splittrades arbetarrörelsen i en revolutionär gren som organiserade sig i det nybildade Sverges [sic] socialdemokratiska vänsterparti (som senare blev det svenska kommunistpartiet och långt senare Vänsterpartiet) och en reformistisk gren som stannade kvar inom socialdemokratin. Rösträttskampen flyttade ännu mer än tidigare ut på gatorna. När riksdagen den 5 juni 1917 diskuterade rösträttsfrågan samlades tusentals protesterande arbetare på Gustav Adolfs torg i Stockholm, nära både riksdagshuset och slottet. Mitt emot demonstranterna stod militärer beväpnade med gevär och bajonetter, och många människor blev skadade när ridande polis gav sig på folkmassan.⁴³

Bland konservativa politiker fanns olika åsikter om hur man skulle hantera rösträttskraven, även om det växte fram en samstämmighet om att det behövdes vissa reformer för att dämpa de revolutionära krafter som

man med stigande oro såg växa i Sverige såväl som i resten av Europa. Till slut vann den riktning som argumenterade för att det i längden inte skulle gå att stå emot kraven på någon form av allmän rösträtt, och att det nu gällde att rädda vad som räddas kunde. Detta genom att gå med på allmän rösträtt, men med säkerhetsmekanismer som skulle garantera att den allmänna rösträtten inte ledde till alltför snabba politiska förändringar och att de samhällsinstitutioner som de konservativa värnade om skulle få finnas kvar.

En sådan lösning blev, efter långa och komplicerade förhandlingar, också resultatet av den kompromiss som de konservativa till slut förmåddes att gå med på i riksdagen hösten 1918.⁴⁴ Då fattades ett principbeslut om att under de kommande riksdagarna driva igenom grundlagsändringar som skulle leda till vad som beskrevs som allmän och lika rösträtt. Så skedde åren 1919 och 1921, och 1921 kunde det första valet med de nya bestämmelserna genomföras.

Sverige blev dock inte en republik och första kammaren avskaffades inte. Krav på sådana förändringar fanns med i de radikala arbetarnas rösträttsdemonstrationer. Men här lyckades de konservativa hålla stånd. Dessutom försågs också de nya rösträttsbestämmelserna med en rad undantag, just de undantag som vi ska behandla i denna bok. Rösträttsåldern sattes påfallande högt, till 23 år (och i praktiken året *efter* fyllda 23) i både kommunal- och andrakammarval. Det vill säga att den höjdes (från 21 år) för kommunerna, och bara sänktes marginellt (från de 24 år den höjts till 1909) för andra kammaren. Dessutom höjdes den till hela 27 år i valen till de landsting som i sin tur utsåg ledamöterna i riksdagens första kammare. Rösträtten var liksom tidigare begränsad till svenska medborgare, och man kunde fortfarande gå miste om sin rösträtt om man blivit omyndigförklarad, var varaktigt omhändertagen av fattigvården, var straffad för vissa brott, inte gjort sin värnplikt, hade försatts i konkurs, eller – för kommunalvalens del – inte kunnat betala sina skatter. Dessutom kunde inte alla röstberättigade utnyttja sin rösträtt i praktiken, eftersom detta förutsatte att man infann sig i en specifik vallokal just på valdagen. Våra dagars möjligheter till post- och förtidsröstning saknades, vilket allvarligt försvårade för vissa grupper att utnyttja sina nya rättigheter.

Bokens uppläggning

Det är denna långa rad av inskränkningar i rösträtten och deras komplicerade historia som vi har undersökt i arbetet med denna bok. Resultatet av våra undersökningar kommer att presenteras tematiskt, i kapitel där varje rösträttshinder behandlas för sig.

Innan vi här i korthet beskriver antologins uppläggning vill vi göra läsaren uppmärksam på hur vi använder vissa termer, för att undvika begreppsförvirring. I boken skiljer vi på ett övergripande plan mellan *formella rösträttsbegränsningar* och *praktiska rösträttsbegränsningar*. (Till dessa kan, som Julia Nordblad påpekar i sitt kapitel, läggas rent *administrativa* begränsningar). Med formella rösträttsbegränsningar avser vi sådana begränsningar av rösträtten som uttryckligen exkluderar en viss grupp, genom formuleringar i en lagtext. Särskilt under 1900-talets första hälft brukade vissa av dessa explicita begränsningar ofta benämnas som ”rösträttsstreck”. Vi använder inte rösträttsstreck som en egen analytisk kategori, men det är likväl en term som återkommande dyker upp i boken eftersom den användes flitigt av de historiska aktörerna. Med praktiska rösträttsbegränsningar avser vi regler och bestämmelser som får till effekt att det blir svårt eller rent av omöjligt för en viss grupp att utnyttja sin rösträtt, utan att gruppen i fråga explicit exkluderats från rösträtten enligt lagen. Till exempel var det länge så att människor som låg inlagda på sjukhus på valdagen hade svårt att rösta, eftersom varje väljare var tvungen att inställa sig personligen i vallokalen. Det här var en bestämmelse som även drabbade exempelvis renskötande samer, vilket Nordblad visar i sitt kapitel. Som Nordblad också framhåller betonades vikten av att praktiskt kunna rösta väldigt olika beroende på vilken grupp det gällde. Praktiska rösträttshinder gjorde det likaledes svårt för människor som satt i fängelse att rösta, även efter det att det formella straffpåföljdsstrecket, som Annika Berg skriver om i ett av sina kapitel, hade avskaffats.

Vi vill också specificera vad vi menar när vi skriver om medborgarskap, ytterligare en term som förekommer på flera ställen i boken. Ett vanligt grepp inom forskningen är att i linje med den brittiske sociologen T. H. Marshall skilja mellan civila, politiska och sociala rättigheter som dimen-

sioner av medborgarskap (samt att konstatera att de politiska rättigheterna varit svårare att erövra än de civila, och de sociala rättigheterna knappast fullt ut förverkligats i något samhälle).⁴⁵ Ett antal forskare har här till påpekat att Marshalls uppdelning måste vidareutvecklas och nyanteras, inte minst utifrån feministiska och genushistoriska perspektiv. Ett argument här är att erövrandet av medborgerliga rättigheter varit en ännu längre och svårare process för kvinnor, ett annat att Marshall och andra klassiska medborgarskapsteoretiker tagit alltför lätt på frågan om ekonomiskt medborgarskap.⁴⁶ Frågan om i vilken grad barn kan ses som medborgare har också diskuterats i dessa sammanhang.⁴⁷ Medborgarskap kan vidare begreppsliggöras som något som *levs* och *görs*, oavsett om det tillerkänns individen mer formellt.⁴⁸ Utifrån en sådan logik går det till exempel att argumentera för att kvinnor i Sverige erövrade fullt politiskt medborgarskap först, eller just, genom att de kämpade sig fram till rätten att rösta.⁴⁹ Vi invänder inte mot bredare conceptualiseringar av medborgarskap. Dock vill vi understryka att när vi skriver om medborgarskap i denna bok är det oftast så att vi använder termen i en snävare bemärkelse, och avser juridiskt medborgarskap i nationalstaten Sverige.

Kapitlen i antologin går alltså igenom rösträttsbegränsningarna tematiskt. Dispositionen är även kronologisk i den meningen att kapitlen i huvudsak följer den ordning i vilken begränsningarna avskaffades. I kapitel 2 skriver Anders Ahlbäck och Fia Sundevall om det så kallade värnpliktsstrecket, som under en kort tid efter 1921 gjorde att män som inte fullgjort sin militära värnplikt framtogs rösträtten. Hur kom det sig, frågar sig Ahlbäck och Sundevall, att detta streck, som spelade en viktig symbolisk roll i kampen för och emot allmän rösträtt i början av 1900-talet, avskaffades så snabbt efter den ”allmänna” rösträtts införande? I kapitel 3 skriver Annika Berg om hur människor som dömts för vissa brott framtogs rätten att rösta, om den historiska bakgrunden till denna extra straffpåföljd, och om hur förändringar i synen på brott och straff gjorde att rösträttsbegränsningen togs bort – åtminstone formellt – på 1930-talet. I kapitel 4 skriver Fia Sundevall om hur människor förlorat rätten att rösta på grund av att de satts i personlig konkurs, varit varaktigt försörjda av den kommunala fattigvården eller misslyckats med att betala skatt. De

sista ekonomiska rösträttsbegränsningarna togs bort först under 1940-talet, men som Sundevall visar förändrades motiven bakom begränsningarna markant över tid. I kapitel 5 skriver Annika Berg om hur människor som omyndigförklarats framtogs sin rösträtt fram till 1989, då omyndigförklaring avskaffades som institut, men hon pekar också på vikten av att studera avskaffandet av detta sista formella rösträttsstreck som en process som inleddes flera decennier tidigare. I kapitel 6 skriver Jonathan Josefsson och Bengt Sandin om den svenska rösträttsålderns många förändringar efter 1921. För att förstå dessa, och den laddning som ”åldersstrecket” hade, analyseras även dess innebörder under perioden 1900–1921. I kapitel 7 skriver Martin Ericsson om det föränderliga sambandet mellan rösträtt och nationellt medborgarskap, dels i frågan om rösträtt för invandrare utan svenskt medborgarskap och dels i frågan om rösträtt för så kallade utlandssvenskar. Han lyfter till exempel fram att den reform som 1975 gav invandrare utan svenskt medborgarskap rösträtt i kommunal- och landstingsval i hög grad sågs som en integrationsreform snarare än en renodlad demokratireform. I kapitel 8 skriver Julia Nordblad om de praktiska rösträttsbegränsningar som gjort att människor som formellt har haft rösträtt endast har kunnat utnyttja denna rätt med svårighet eller i vissa fall inte alls har kunnat rösta, med de svenska renskötande samerna som belysande exempel. Till sist, i kapitel 9, presenterar Mattias Lindgren en kvantitativ undersökning av rösträtts gränser under de senaste hundra åren. Han besvarar frågor om vilka begränsningar som drabbat flest antal människor och hur stor del av Sveriges befolkning som egentligen har haft rösträtt efter den ”allmänna” rösträtts införande 1921.

Noter

1. En del statsvetare vill till och med tala om en tredje våg av autokratisering, även om de påpekar att mer än hälften av världens länder fortfarande kan räknas som demokratiska. Se Sandra Grahm, Anna Lührmann & Staffan I. Lindberg, ”Den tredje vågens autokratisering är här. Vilka är dess kännetecken?”, i *Ingen självklarhet. Om demokratis*

framväxt och utmaningar, red. Jonny Hjelm & Christer Nordlund (Umeå: Bokförlaget h:ström, 2020), s. 147–176.

2. Se t.ex. Christina Carlsson Wetterberg, *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880–1910* (Lund: Arkiv, 1986); Josefin Rönnbäck, *Politikens genusgränser. Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm: Atlas akademi, 2004); Josefin Rönnbäck, ”Demokratiska genombrott, 1918–1921. Om kvinnors rösträtt och rösträttskamp”, i *Ingen självklarhet. Om demokratins framväxt och utmaningar*, red. Jonny Hjelm & Christer Nordlund (Umeå: Bokförlaget h:ström, 2020), s. 66–90; Christina Florin, *Kvinnor får röst. Kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse* (Stockholm: Atlas akademi, 2006); Christina Florin, ”Visioner, rörelser och rösträtt. En resa i tiden”, i *Rösträttens århundrade. Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (Göteborg & Stockholm: Makadam, 2018); Torbjörn Vallinder, *I kamp för demokratin. Rösträttsrörelsen i Sverige 1866–1900* (Stockholm: Natur & Kultur, 1962); Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap 1887–1902* (Umeå: Bokförlaget h:ström, 2007). Dessa publikationer har också fylliga referenslistor som gör det möjligt för läsaren att hitta vidare till ännu mer forskning.

3. Irma Sulkunen, Seija-Leena Nevala-Nurmi & Pirjo Markkola (red.), *Suffrage, Gender and Citizenship. International Perspectives on Parliamentary Reforms* (Newcastle: Cambridge Scholars, 2009); Blanca Rodríguez-Ruiz & Ruth Rubio-Marín (red.), *The Struggle for Female Suffrage in Europe. Voting to Become Citizens* (Leiden: Brill, 2012).

4. Gunnel Karlsson, *Från broderskap till systerskap. Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP* (Lund: Arkiv, 1996); Kjell Östberg, *Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet* (Eslöv: Symposion, 1997); Gunnela Björk, *Att förhandla sitt medborgarskap. Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900–1950* (Lund: Arkiv, 1999); Emma Severinsson, ”Valaffischer i spåren av den kvinnliga rösträtten”, *Arbetshistoria* (2019), nr 2–3.

5. Ebba Berling Åselius, *Rösträtt med förhinder. Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920* (Stockholm: Stockholms universitet, 2005).

6. Roddy Nilsson, ”Det inskränkta medborgarskapet. Fångar, rösträtt och makt”, i *Den ifrågasatte medborgaren. Om utsatta gruppers relation till välfärdssystemen*, red. Torbjörn Hjort, Philip Lalander & Roddy Nilsson (Växjö: MiV Linnéuniversitetet, 2010), s. 107–138; Åsa Karlsson Sjögren, ”Taxpaying, Poor Relief and Citizenship. Democratization from a Gender Perspective”, i *Tracing the Women-Friendly Welfare State. Gendered Politics of Everyday Life in Sweden*, red. Åsa Gunnarsson (Göteborg & Stockholm: Makadam, 2013).

7. Ludvig Beckman, *The Frontiers of Democracy. The Right to Vote and its Limits* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009).

8. Alexander Keyssar, *The Right to Vote. The Contested History of Democracy in the United States* (New York: Basic Books, 2000).

9. Preliminära resultat av vår forskning har mer kortfattat sammanfattats i Annika Berg, Martin Ericsson & Fia Sundevall, ”Rösträttens begränsningar efter 1921”, i *Rösträt-*

tens århundrade. Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige, red. Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (Göteborg & Stockholm: Makadam, 2018); *Arbetshistoria* (2019), nr 2–3.

10. Se t.ex. Ludvig Beckman, ”Who Should Vote? Conceptualizing Universal Suffrage in Studies of Democracy”, *Democratization* vol. 15 (2008), nr 1, s. 31.

11. David Lay Williams, *Rousseau's Social Contract. An Introduction* (New York: Cambridge University Press, 2014); Jean-Jacques Rousseau, *Du Contrat Social; ou, Principes du Droit Politique* (Amsterdam: Marc Michel Rev., 1762).

12. Joan Wallach Scott, *Only Paradoxes to Offer. French Feminists and the Rights of Man* (Cambridge, MA & London: Harvard University Press, 1996), s. 1–56; William H. Sewell Jr, ”Le citoyen/la citoyenne. Activity, Passivity, and the Revolutionary Concept of Citizenship”, i *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture. Vol. 2, The Political Culture of the French Revolution*, red. Keith Michael Baker & Colin Lucas (Oxford: Pergamon Press, 1988), s. 105–123; Olympe de Gouges (pseud. för Marie Gouze), *Déclaration des Droits de la Femme et de la Citoyenne* (Paris, 1791).

13. *UN Universal Declaration of Human Rights* (1948), Article 21. Jfr Lynn Hunt, ”Introduction”, i *The French Revolution and Human Rights. A Brief Documentary History*, red. Lynn Hunt (Boston & New York: Bedford Books of S:t Martin's Press, 1996), s. 1–32. En egentlig rörelse för mänskliga rättigheter kan dessutom, som historikern och rättsvetaren Samuel Moyn påpekar, först urskiljas från 1970-talet och framåt. Samuel Moyn, *The Last Utopia. Human Rights in History* (Cambridge, MA & London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2010).

14. Beckman 2009, s. 2–3, 17; André Blais, Louis Massicotte & Antoine Yoshinaka, ”Deciding Who Has the Right to Vote. A Comparative Analysis of Election Laws”, *Electoral Studies* vol. 20 (2001), nr 1, s. 43, 51–52.

15. Giovanni Capocchia & Daniel Ziblatt, ”The Historical Turn in Democratization Studies. A New Research Agenda for Europe and Beyond”, *Comparative Political Studies* vol. 43 (2010), nr 8–9.

16. Pierre Rosanvallon, ”Installationsföreläsning vid Collège de France”, i *Demokratin som problem*, övers. Oskar Söderlind (Hägersten: Tankekraft, 2009), s. 20.

17. Se t.ex. Anders Burman, ”Ett styrelseskick för gudar eller för människor? Tre nedslag i demokratins idéhistoria”, i *Ingen självklarhet. Om demokratins framväxt och utmaningar*, red. Jonny Hjelm & Christer Nordlund (Umeå: Bokförlaget h:ström, 2020), s. 25–65 för en lättillgänglig översikt.

18. Charles Tilly, *Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 13–14.

19. Martin Conway, ”Democracy in Western Europe after 1945”, i *Democracy in Modern Europe. A Conceptual History*, red. Jussi Kurunmäki, Jeppe Nevers & Henk te Velde (New York: Berghahn Books, 2018), s. 232–238.

20. Se t.ex. Kristoffer Ekberg, *Mellan flykt och förändring. Utopiskt platsskapande i 1970-talets alternativa miljö* (Lund: Lunds universitet, 2016), s. 136–140.

21. Beckman 2009, s. 36–37, 42, 47, 52. Se även Jonas Hultin Rosenberg, Anna-Sara

Lind & Johan Wejryd, ”Allmän rösträtt 30 år? En tvärvetenskaplig blick på rätten till politiskt inflytande för barn, funktionshindrade och mottagare av försörjningsstöd”, *Nordisk socialrättslig tidskrift* (2020), nr 25–26, s. 76–79.

22. Seyla Benhabib, *The Rights of Others. Aliens, Residents, and Citizens* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 1.

23. Begreppen etnisk och civisk nationalism diskuteras i Rogers Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany* (Cambridge: Harvard University Press, 1992).

24. Se t.ex. Benhabib 2004, s. 1–24; Ludvig Beckman, ”Citizenship and Voting Rights. Should Resident Aliens Vote?”, *Citizenship Studies* vol. 10 (2006), nr 2.

25. Richard S. Katz, *Democracy and Elections* (New York: Oxford University Press, 1997), s. 230–233.

26. Keyssar 2000.

27. René Karpantschof & Flemming Mikkelsen, ”Folkelige protestbølger og demokrati i Danmark 1700–2000”, *Historisk tidsskrift* (Danmark) vol. 113 (2013), nr 2, s. 411.

28. Fia Sundevall, ”En man, en röst, ett gevär. Kommentar till texter om mäns rösträtt och värnplikt”, i *Könspolitiska nyckeltexter från Det går an till #metoo*, red. Klara Arnberg, Fia Sundevall & David Tjeder (Göteborg & Stockholm: Makadam, 2019), s. 96.

29. Harald Gustafsson, *Sockenstugans politiska kultur. Lokal självstyrelse på 1800-talets landsbygd* (Stockholm: Stadshistoriska institutet, 1989), s. 13, 57; Kjell Östberg, *Kommunerna och den svenska modellen. Socialdemokratin och kommunalpolitiken fram till andra världskriget* (Eslöv: Symposion, 1996), s. 10, 66–70.

30. I det pågående mångvetenskapliga forskningsprojektet ”Contributivism” (Vetenskapsrådet 2019–2023) vid Uppsala universitet undersöks för övrigt olika aspekter av kontributivismens eventuella ”återkomst” i vår samtid.

31. Torbjörn Nilsson, *Elitens svängrum. Första kammaren, staten och moderniseringen 1867–1886* (Stockholm: Stockholms universitet, 1994), s. 55–56.

32. *Statistiska centralbyråns underdåniga berättelse rörande riksdagsmannavalen åren 1906–1908* (Stockholm: P. A. Norstedt & söner, 1909), s. 10.

33. Rönnbäck 2004; Florin 2006.

34. Nilsson 1994, s. 55–56.

35. Berling Åselius 2005, s. 59–102, 215–216.

36. Östberg 1996, s. 11.

37. Peter Aronsson, *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre Smålandssocknar 1680–1850* (Lund: Lunds universitet, 1992), s. 222.

38. Åsa Karlsson Sjögren & Peter Lindström, ”Från väljare till valbara. Kvinnor och lokalpolitik ur ett långt tidsperspektiv”, i *Rösträttens århundrade. Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (Göteborg & Stockholm: Makadam, 2018), s. 137–138.

39. Se t.ex. ”Några ord om kommunal röstval [sic] och rösträtt”, *Eskilstuna Tidning* 12/11 1886.

40. Einar D. Mellquist, *Rösträtt efter förtjänst? Riksdagsdebatten om den kommunala rösträtten i Sverige 1862–1900* (Stockholm: Stadshistoriska institutet, 1974), s. 113–114, 127–130.

41. Florin 2018, s. 33–38, 44–46.

42. Magnus Olofsson, ”Rösträttskravallerna i Stockholm 1902 och den återvunna demonstrationsrätten”, i *Politik underifrån. Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*, red. Andrés Brink Pinto & Martin Ericsson (Lund: Arkiv, 2016).

43. Lars Berggren & Kjell Östberg, ”Reformism eller revolution? Arbetarrörelsen inför rösträttsbeslutet 1918–1919”, i *Rösträttens århundrade. Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (Göteborg & Stockholm: Makadam, 2018); Karin Jonsson, ””Stockholmspolisen för fram som hunner och bödlar”. Den sista stora demonstrationen för rösträtt i Stockholm 5 juni 1917”, i *Politik underifrån. Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*, red. Andrés Brink Pinto & Martin Ericsson (Lund: Arkiv, 2016).

44. Spelet bakom kulisserna inför 1918 års kompromiss, liksom de gatuprotester som föregick den, behandlas utförligt i Carl Göran Andræ, *Revolt eller reform? Sverige inför revolutionerna i Europa 1917–1918* (Stockholm: Carlssons, 1998).

45. T. H. Marshall, *Citizenship and Social Class and Other Essays* (Cambridge: Cambridge University Press, 1950), s. 10–85.

46. Se t.ex. Karlsson Sjögren 2013, s. 19; Berling Åselius 2005, s. 26–27; Ursula Vogel, ”Is Citizenship Gender-Specific?”, i *The Frontiers of Citizenship*, red. Ursula Vogel & Michael Moran (London: Macmillan, 1991), s. 58–85; Ruth Lister, *Citizenship. Feminist Perspectives* (London: Macmillan, 1997), s. 66–90; Alice Kessler-Harris, ”Genusidentitet. Rätten till arbete och idén om ett ekonomiskt medborgarskap”, i *Fronesis* (1998), nr 1, s. 170–184.

47. Ruth Lister, ”Why Citizenship? Where, When and How Children?”, *Theoretical Inquiries in Law*, vol. 8 (2007), nr 2; John Wall, ”Can Democracy Represent Children? Towards a Politics of Difference”, *Childhood* vol. 19 (2012), nr 1.

48. Lister 2007, s. 694–695.

49. För diskussioner om medborgarskapsbegreppets olika betydelser, se även Magnus Dahlstedt, Mikael Rundqvist & Viktor Vesterberg, ”Medborgarskap. Rättigheter, skyldigheter och medborgarideal i förändring”, i *Migrationens och etnicitetens epok. Kritiska perspektiv i etnicitets- och migrationsstudier*, red. Magnus Dahlstedt & Anders Neergaard (Stockholm: Liber, 2013); Engin F. Isin & Bryan S. Turner (red.), *Handbook of Citizen Studies* (London: SAGE, 2002).